Horváth Róbert

A MAGYARORSZÁGI BUDDHIZMUS TÖRTÉNETE LEVÉLTÁRI FORRÁSOKBAN

A magyarság Kelet iránti érdeklődése közismert. Szinte lehetetlen volna felsorolni minden ennek következtében létrejött kulturális és szellemi eredményt.[1] Fontos, hogy ez az érdeklődés többnyire nem a Nyugat és az itt uralkodó vallás, a kereszténység ellenében állt és áll fenn (bár erre is találunk példákat), vagyis nem reaktív, hanem aktív.

Tudjuk, az intelligencia, az értelem, a lélek, a szív egyetemes, mintegy túlnő a földrajzon, az aktuális helyen, a tér és az idő korlátjain. Ugyanekkor áthatja azokat is. Ezek univerzalitása mellett vajon mire vezethető vissza még a magyarság keleti érdeklődése?

Mindenekelőtt a származásra, melynek súlya egészen a genetikáig hat: nemzetünk keleti eredetű. Akár őshonos a magyarság a Kárpát-medencében, akár nem, keleti karaktere *vitathatatlan*. Gyorsan tegyük hozzá, hogy a keleti eredet két további jellemzővel együtt áll fenn: egy keletről nyugatra tartó mozgással, irányulással,[2] valamint a honfoglalás(ok) utáni „törzsökösséggel" (kötődés a földhöz, tájegész szerint a Kárpát-medencéhez – trianoni határok nélkül természetesen). Ezekkel együtt igaz a magyarság keleti eredete.

Ez a négy tényező képezi tehát a magyarság Kelet iránti érdeklődésének alapokát. Történelmileg még nem tudunk eleget, László András mindenesetre megjegyezte:

„Alig lehet kétséges, hogy a magyarok részben közvetlenül, részben – a ma már nemigen vitatható – hun közvetítéssel a legkülönfélébb tradíciókhoz kapcsolódó és azoknak alárendelt vallásokkal kerültek lazább-szorosabb érintkezésbe. A hunok saját őshagyományába és saját ősvallásába minden bizonnyal – ha részlegesen is – beépülhetett a taoizmus három formája: az ős-taoizmus, a Lao-tse féle taoizmus és a Kung-fu-tse féle taoizmus (…). A buddhizmussal való [akkori] kapcsolat kevésbé valószínű. A hunok-lakta és hunok által uralt területre – a Hun Birodalom virágkorában – a buddhizmus még nemigen juthatott el, a mozgásban lévő magyarok pedig túlságosan távol estek a buddhizmus szellemi befolyási övezetétől. Mindazonáltal nem lehet kizárni, hogy mind a hunoknak, mind a magyaroknak volt valamiféle közvetett érintkezésük a buddhizmussal, s ennek megfelelően a buddhizmus szellemi influenciái közvetetten befolyásolhatták a hun és magyar szellemiséget.

„(…) érdekes, hogy a magyarországi buddhizmus történetének huszadik századi kezdetei (…) két kalandorral kapcsolatosak."

Halványan valószínűsíthető, hogy a Tibet sámánisztikus ősvallását követő, igen magasrendű (noha később szintén a sámánizmusba átmenő) *bon* tradíció és *bon* vallás Tibetből kiszűrődő formái áttételes hatást gyakoroltak a hunok spirituális életére.

Az, hogy Irán vallásai és tradíciói hatást gyakorolhattak mind a hunokra, mind az ősmagyarokra, alig lehet kétséges."[3]

A keleti kötődéseken belül a buddhizmus iránti magyar érdeklődés esetében is négy fő okot találunk (ezek közül az első három régi, a negyedik újabb). Az első, hogy a buddhizmusnak önmaga képviseletén túl volt és van egy funkciója, nevezetesen, hogy a viszonylag teljes keleti spiritualitást közvetítse a Nyugat felé.[4] A második, hogy a *mahájána* buddhizmust és a *bon*/bönt befolyásolta Belső-Ázsia sámánizmusa – a *„hüperboreai sámánizmus"*[5] – is, amellyel a magyarok nyilvánvaló kapcsolatban álltak. A harmadik ok, amit a genetikán kívül találunk abban a tekintetben, hogy miért népszerű a buddhizmus Magyarországon, a kereszténység későbbi gyengülése, mondhatni, intellektuális színvonalesése. A negyedik, újabb keletű ok pedig egyfajta kereszténységellenesség, körülbelül száz éve. Ez utóbbi egy értetlenség az Egyház intézményével kapcsolatban, miközben a buddhisták is egyházakat hoznak létre. Tulajdonképpen e négy fő ok egyidejű hatása közepette honos a buddhizmus Magyarországon a Kelet iránti általános és régi érdeklődésen belül. Ezt nemcsak határozottan, de körültekintően jelentjük ki.

Itthon körülbelül tízezer ember vallja ma magát buddhistának. Hazánkban működik Európa egyetlen akkreditált, felsőfokú képesítést nyújtó buddhista intézménye. A buddhizmus iránti szimpátia természetesen sokkal többeket érint. Mindazonáltal a történelmi folytonosság kizárható (míg a Kelet iránti általános magyar érdeklődés szinte folytonos). Az is kizárt, hogy írott források ismerete vezetett volna a buddhizmusra irányuló honi figyelemhez. A legkorábbi szövegek, Galeotti Marzioé (15. század) – aki a Buda elnevezést először rokonította a Buddháéval[6] – vagy a *Barlám és Jozafát legendája* (8. század vége, magyar nyelven 16. század)[7] semmiképpen nem okozhatták a szóban forgó érdeklődést. De jelzik a nyitottság régi meglétét. Nem vezethetett a buddhizmus iránti általános érdeklődéshez egyes magyar buddhista személyek aktivitása és befolyása sem. Az egyéni hozzájárulások mintegy összeadódtak, nem folytonos módon erősítették egymást. Olykor közösségeket alkotva támogatták a buddhizmus – és általában a Kelet – iránti magyarországi figyelmet, amelynek mindenekelőtt originális és genetikai alapjai vannak.

✣

Az alábbiakban az 1938 és 1987 közötti időszakot vizsgáljuk a hazai buddhizmust illetően, két levéltár forrásai nyomán,[8] körülbelül 1500 oldalnyi anyagot átolvasva. Nem tekintettük át a buddhizmus iránti magyar érdeklődés vonatkozásában mindenkinél meghatározóbb szerepet játszó Kőrösi Csoma Sándor levéltári anyagait,[9] ahogy későbbi buddhista személyekre, Hollósy Józsefre, Lénárd Jenőre, Boromisza Tiborra, Brunner Erzsébetre stb. vonatkozó, esetleg fennmaradt levéltári dokumentumokat sem. Csupán Hetényi-Heidlberg Ernővel és az általa vezetett Buddhista Misszióval kapcsolatos forrásokra koncentráltunk. Hasonlóképpen nem vizsgáltuk a Magyar Nemzeti Levéltárban található Trebitsch-Lincoln Ignác (Csao Kung) iratokat.[10]

Érdekes, hogy a magyarországi buddhizmus történetének huszadik századi kezdetei – a fentebb említetteken kívül – két kalandorral kapcsolatosak. A máramarosszigeti kört[11] és elszigetelt személyeket leszámítva Hetényi Ernő révén bontakozik ki a magyar buddhizmus máig ható története. Sem ő, sem Trebitsch nem volt egyértelműen szélhámos, kalandorságuk ténye mellett elkötelezettjei, majd nyugati előmozdítói lettek a buddhizmusnak, ám furcsa sajátosságok közepette. Ne felejtsük, hogy őket megelőzően is számos személy inspirációja létezett a buddhizmus iránti érdeklődés hazai folyamatában.

Fennmaradt „6-os kartonja" szerint Hetényi Ernő III/III-as ügynök volt.[12] A Magyar Dolgozók Pártjából (1948–1956) kilépett pártonkívüli, aki *„hazafias"* alapon jelentkezett, *„egyházi"* vonalon alkalmazták, a fedőneve pedig Pap Viktor (korábban Viktor) volt. A hivatkozott, 1987-es keltezésű dokumentumon az is látható, hogy 1948-ban szervezték be és a III/I-től vették át.[13] Nem egyszerűen *„ügynök"* vagy *„tmb"* (titkos megbízott) a minősítése, mint a legtöbbek esetében, hanem *„tmt"* (titkos munkatárs), vagyis szakirodalmi definíció szerint olyan személy, aki *„az állambiztonsági szervek hálózatának legmegbízhatóbb tagja, aki elvi meggyőződésből, magas fokú áldozatkészséggel, kezdeményezőleg vett részt a titkos együttműködésben és a legbonyo-*

átvét.III/I-től Tt-va vv-ig

Csak a BM áb. szervek használatára!

SZIGORÚAN TITKOS!
KÜLÖNÖSEN FONTOS!

Minősítés törölve!
1 12o213 2698 2005 évi V. tv.
sz. rend. alapján
2009 DEC 8.
aláírás

6

Neve: dr.Hetényi Ernő
(asszonyok leányneve)
Előző neve:
(asszony neve)
Születési év, hó, nap: 1912.II.13.
Születési helye: Bpest
Anyja neve: Hoidel Erzsébet
Foglalkozása: ügyvivő
Munkahelye: Buddhista Misszió
Lakcíme: Bp.VIII.Muzeum u.5.I.2.
Iskolai végzettsége: egyetem
Pártállása: felszab. előtt
felszab. után: p.k./MDP-ből kilépett
Katonai viszonya: felszab. előtt
felszab. után:
Állampolgársága: magyar
Nemzetisége: magyar

ÁBTL - 2.2.2.

átvét.1987.VI.11.

A beszervezés ideje: 1948.
A beszervezést végezte (név, rendf. oszt.) BM ÁB
Minősítése: tmt
A beszervezés alapja: hazafias
A foglalkoztatás vonala: egyházi
Fedőneve: "Pap Viktor"
Kelt: 1987. év VI. hó 11. nap.
Napló szám: 236/218
Dosszié szám: H-732.83
Irattári szám: (U-6/423+3)
III/I. Csoportfőnökség
áb. nyilvántartó
Titkosított

A dosszié átadásának megjelölése

Kelt	Szerv — osztály, op. tiszt neve
87.VI.11.	Király István r.szds.I/c
	idős
07	

ÁBTL - 2.2.2.

ÁBTL - 2.2.2 - Hálózati nyilvántartások - "Pap Viktor"

2009.12.08.

ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK TÖRTÉNETI LEVÉLTÁRA
TÖRTÉNETI LEVÉLTÁR

Hetényi Ernő „6-os kartonja"

lultabb hálózati feladatok elvégzésére is alkalmas volt".[14] A III/I-es hírszerzőknek „5-ös kartonja" volt, melyek nem kerültek az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárába, így Hetényié sem maradt fenn vagy lappang, számunkra ismeretlen a lelőhelye. Eléggé beszédes viszont, hogy még 1987-ben is foglalkoztatta magát, vagy hagyta, hogy idős korára a belső elhárítás – egy alacsonyabb szinten (III/III.) – átvegye.[15]

Előkerültek további adatok is vele kapcsolatban. Úgynevezett „EGPR-kartonján" nemcsak valamennyi utónevét olvashatjuk (Hetényi Ernő Lajos Albert), hanem hogy 1938-ban belépett a Nyilaskeresztes Párt VII. kerületi szervezetébe.[16] A „Gestapo volt kapcsolatai" című doszszéban ennél is érdekesebb dolgot találunk. Egy 1949. október 3-án kelt jelentésben a fia neve alatt az áll, hogy Hetényi politikai osztályvezető volt.[17] Nem tudtuk felderíteni, mikor és milyen osztály lehetett ez. Nem valószínű, hogy az 1945 előtti idők bármely politikai osztályára vonatkozik a megjegyzés, inkább az 1945 és 1948 közötti PRO-s vagy ÁVO-s időszakról lehet szó.[18] Mindenesetre furcsa, hogy egy személy, aki 1938-ban a lakhelyén „nyilas" – abban az esztendőben, amikor mestere állítólag buddhistává avatta Bécsben[19] –, az 1945 után egy politikai osztály vezetője. Talán (ál)nyilas múltját vélte kompenzálandónak, ezért tett szolgálatokat az új rendszernek. Nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy legkésőbb 1948-tól egészen 1987-ig nem egyszerűen „ávós ügynök", hanem titkos munkatárs a kommunista-szocialista Belügyminisztérium III/I-es csoportfőnökségénél.[20] Egyúttal az is kiderült, hogy nem voltak sem elvi, sem erkölcsi skrupulusai.

Mindazonáltal Hetényi buddhizmus iránti érdeklődéséhez és elkötelezettségéhez semmilyen kétség nem férhet (legfeljebb a tisztaságához és mélységéhez). Papp János, az 1951 és 1989 között működő Állami Egyházügyi Hivatal munkatársa, „Tájékoztató" címet viselő dokumentumában, melyet a minisztertanács elnöke (Hegedüs András, 1922–1999) titkárságának felszólítására írt 1956. szeptember elsején, azt olvashatjuk, hogy Hetényi *„Már a felszabadulás előtt nagy reklámmal próbálkozott létrehozni buddhista szervezetet"*.[21] Ez egy titkosszolgálati dokumentum részlete, nem elfogult hazai buddhisták legitimációs interpretációja, akik megpróbálják minél régebbre tolni buddhizmusát (és kimenekíteni az „ávósságból"). Az eredmény mindkét esetben hasonló: Hetényi már 1945 előtt buddhista volt, amennyire ilyen nagyságrendű tényt külső források alapján meg lehet ítélni.

> „Felszabadulás után újra hozzáfogott a szervezkedéshez, Hivatalunk[at a] megalakulása óta többször felkereste, hogy felekezete részére működési engedélyt és anyagi segítséget kapjon. Ellenszolgáltatásképpen felajánlotta, hogy külföldi, különösen keleti buddhista körökben propagandát folytat a béke és Magyarország mellett.
>
> Hivatalunk mind a mai napig nem adott engedélyt a buddhista misszió működéséhez, mert azt komolytalannak, gyökértelennek tartotta, ami csak arra lett volna jó, hogy összehozzon néhány exaltált értelmiségit és gyűjtőhelye legyen talajukat és reményüket vesztett uralkodó osztálybelieknek.
>
> (…) Ezeknek az időnkénti összejövetele ellen Hivatalunk nem emel kifogást.
>
> Fentiek dacára Hetényi eléggé kiterjedt nemzetközi kapcsolatot tart fenn külföldi buddhista misszióval, tartományfőnöki megbízást vállalt a berlini központtól, misszios lapokban cikkeket és fényképeket jelentet meg a magyar misszióról, mintha az komoly ténykedést fejtene ki és volna tömegbefolyása."[22]

A legkorábbi levéltári forrás, amely Hetényi itthoni kezdeményezéseire vonatkozik, 1952-es az ismereteink szerint. Sokan erre az évre teszik a magyarországi Buddhista Misszió megalapítását (ami a berlini Buddhistische Gemeinde-Mission mintájára Hetényi által történt). Annyi biztos, hogy az év elején kezdte meg a Misszió állami elismertetését. Láttuk, működési engedélyt még 1956-ban sem kapott, csupán bizonyos megengedést. Bármennyire belügyminisztériumi titkos munkatárs vagy akár osztályvezető volt, a „nem tudja a jobb kéz, mit csinál a bal" kommunista-szocialista realitásában neki is ki kellett járnia a magyarországi Buddhista Misszió állami elfogadásának procedúráját. Hetényi nemcsak intelligens és „nagy kaliberű" volt, hanem ravasz. 1952. május hatodikán kelt levelében közli Veres Pállal, az Állami Egyházügyi Hivatal csoportvezetőjével, hogy

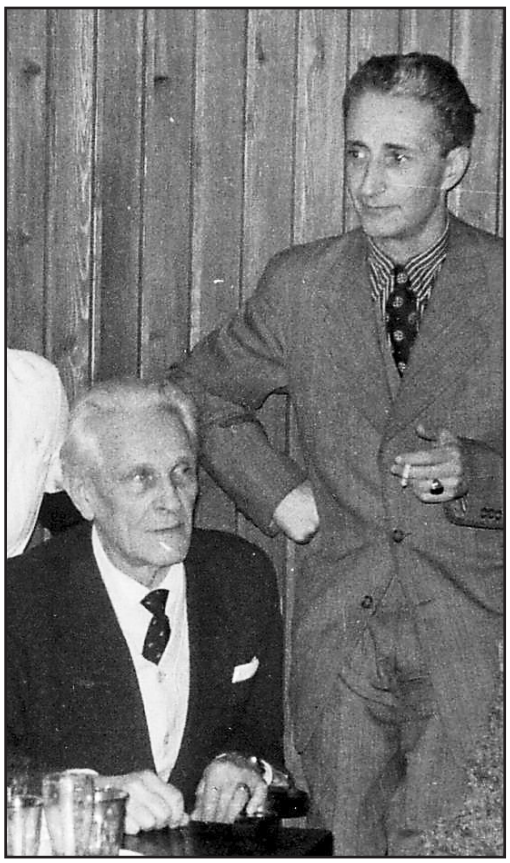
> „F. évi márc. 25-én kelt pótbeadványom 5. oldalán közöltem a t. Egyházügyi Hivatallal, illetve Önnel, hogy a berlini Buddhista Egyházközösség, Missziós Központ a közelmúltban (múlt év végén) olyan irányú kérdést intézett hozzám, hogy vajon a mai Magyarországon minden egyház szabadon működhet-e? (…)
>
> Ezt követően szólítottak fel arra, hogy kérjek [a] Magyarországi Buddhista Misszió működésére engedélyt.
>
> Fentieket azért ismétlem meg, mert a mai postával a fordításban ide csatolt levelet kaptam a berlini Buddhista Központtól. Érdekes ez a levél már csak azért is, mert kiviláglik belőle, hogy nemigen hittek szavaimnak, azaz nem teljesen adtak hitelt annak, hogy a mai Magyarország nem tesz kivételt vallásfelekezetek között. Külföldön, legalábbis Németországban azt képzelik, hogy a katolicizmusnak döntő szava van ma is Magyarországon?! Lehetségesnek tartanak egy »rejtett befolyást«, ami a katolicizmus javára dönt."[23]

Értelmezve mindez azt jelenti, hogy a saját és buddhista céljai érdekében Hetényi zsarolni próbálta az Állami Egyházügyi Hivatalt, azzal az ügyes ötlettel, hogy külföldi vélemények szerint a Magyar Népköztársaság nem tesz eleget a szabad vallásgyakorlás biztosításának (amit alkotmánya magában foglalt).[24] Nem riadt vissza a katolicizmus megtámadásától se, hátha a kommunisták – hogy elkerüljék az ilyen irányú nemzetközi vádakat – rádöbbennek, mennyire „kereszténypártiak", s ezért engedélyezik majd Buddhista Missziójának működését, akár mint egyházat.[25] A *„berlini Buddhista Egyházközösség, Missziós Központ (…) fordításban idecsatolt levele"* azonban nem egészen olyan értelmű, mint amit állít. Például senki sem szólította fel arra, hogy kérjen működési engedélyt, ellenkezőleg:

> „Mindezek ellenére: legyen tekintélyének tudatában! Abban az esetben, ha Missziója hivatalos elismerésre nem számíthat, személyes életével szolgálja Buddha tanítását (…). Ha nem lesz alkalma nyilvánosan tanítania, tanítson példamutatásával, hiszen ez a mód hathatósabb lehet a szavaknál. (…) mindenekelőtt legyen arról meggyőződve, hogy közülünk való és akár hivatalos elismeréssel vagy anélkül, mi eszerint teszünk."[26]

Hetényi azonban megalkudott. Megszerezte néhány európai buddhista közösség befogadását, támogatását és kinevezését,[27] s 1953-ban már ezt írta:

> „Igazolva Veres Pál csoportvezető et.-val [elvtárssal] f. év máj. hó 5-én du. 2h-kor személyesen folytatott tárgyalásomat, ezúton nyilatkozom olyan irányban, hogy nevezett

Baktay Ervin és Hetényi Ernő, 1961 körül

et. közléseit tudomásul veszem és azokhoz tartom magamat.

Mint a Buddhista Misszió – Arya Maitreya Mandala – valamint a tibeti Ljan-Na Iskola magyarországi képviselője, mint a múltban, úgy a jövőben sem kívánok a buddhizmus terjesztése érdekében nyilvános propagandát kifejteni.

Lelkészi [így!] tevékenységet kizárólag olyan személyekkel kapcsolatban fejtek ki, akik önmaguktól keresnek fel és erre kifejezetten felkérnek.

Papi funkciót, mint ez idáig is, csak olyankor fogok gyakorolni, amikor különleges alkalmak: beteglátogatás, temetés, halotti és ünnepi (zárt körű) szertartás stb. ezt lelkiismereti kötelességemmé teszik."[28]

„Megjegyzem, hogy [a külföldi buddhista szervezeteknek szóló] fogalmazványomból az Önök intenciójához híven kihagytam azt a passzust, hogy a buddhizmus érdekében propagandát kifejteni nem szándékom, viszont ezt jelen levelemben újólag kijelentem."[29]

Hetényi igazodásai ellenére az Állami Egyházügyi Hivatal átlátott a szitán, amiben annak is szerepe volt, hogy egyre több mindent kért.

„Véleményem szerint úgy a korábban megjelent cikkeivel, mint a berlini missziós központból [a] Külügyminisztériumnak és Hegedüs elvtársnak írt levelével azt a célt akarja elérni, hogy ezzel a magyar kormányra szeretne nyomást gyakorolni és így működéséhez a szükséges engedélyt és anyagi támogatást megkapja.

Egy alkalommal Hivatalunk is alkalmat adott egy ilyen hiedelemre, hogy támogatást nyújt egy buddhista missziós-ház felállítására; ez abból a feltevésből származott, arra számítottunk, hogy Magyarországon olyan ázsiai országok állítanak majd követségeket, ahol a buddhizmus uralkodó vallás és így szükség lesz ilyen egyházra vagy felekezetre ahhoz, hogy a követség tagjai vallásos igényeiket kielégítsék. Ebben az ügyben lett is tárgyalva Hetényivel, aki ezt, mint megvalósult tényt jelentette a berlini központnak. A tervezett rendházból és missziós egyházközösségből és az ezzel járó anyagi támogatásból nem lett semmi, Hetényi ezt panaszolhatta el a berlinieknek, akik viszont levélben reklamálják úgy a minisztériumnál, mint a Minisztertanács Elnökénél."[30]

„1952-ben felkereste Hivatalunkat és alkotmányunkban biztosított vallásszabadságra

hivatkozva személyére szóló prédikátori igazolványt kért. Igazolványt ugyan nem kapott, de működése ellen elvi kifogást nem emeltünk. (…)

1953 végén Hetényi értesítette Hivatalunkat, hogy a Buddhista Világegyház intencióinak megfelelően megegyezés jött létre oly irányban, hogy a nem ázsiai buddhista közösségek, azaz [az] európai és tengeren túli Buddhista Misszió nagy vonalakban közös alapra helyezkedik. Ennek értelmében a különböző közösségek és Nyugati Rendek felszentelt papjaikat kölcsönösen elismerik, tekintet nélkül arra, hogy a felszentelést a pap melyik rendnél nyerte el. Így kapta meg Hetényi is a »felszentelési okiratot«, melyet fénymásolatban Hivatalunknak is megküldött. (…)

Szerepeltetését, meghívását a Béketanács üléseire vagy számára sajtóanyag megadását nem javasoljuk. Minden ilyen szereplése vagy foglalkoztatása csak elősegítené nem kívánatos egyházi személyiségének hivatalos elismerését és hozzájárulna missziói munkája támogatásához."[31]

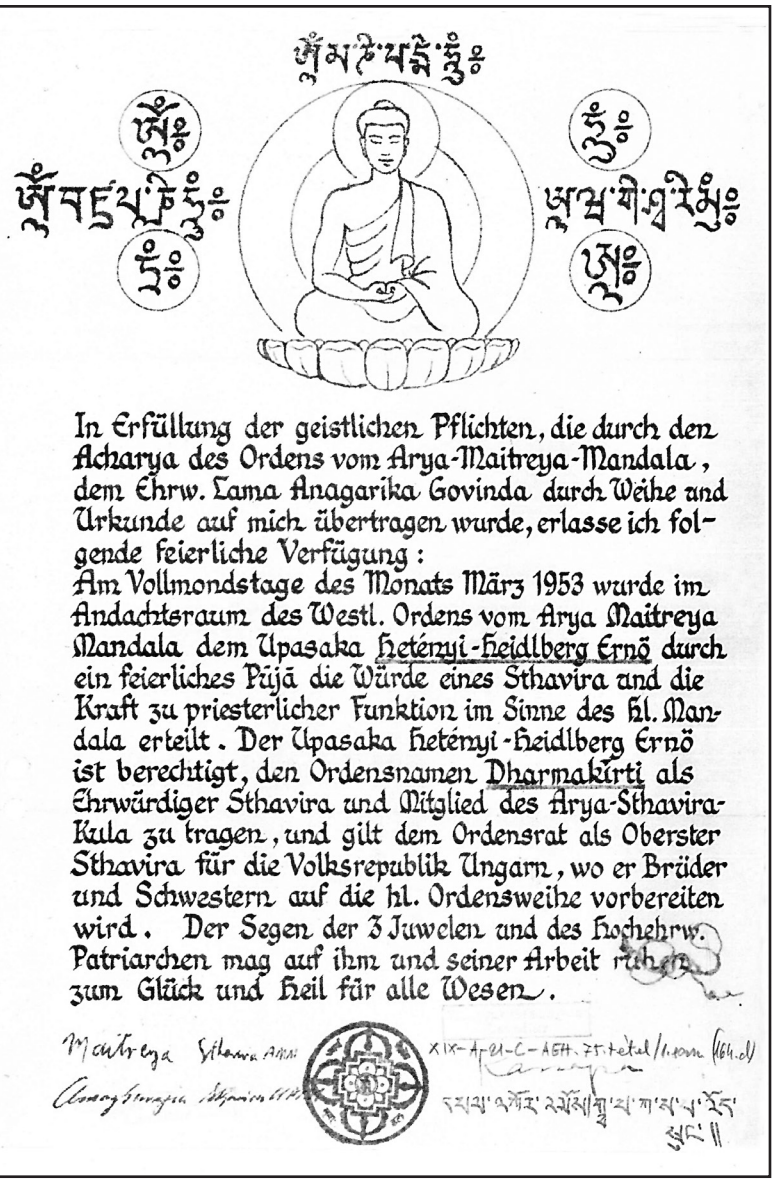
„Buddhista Világegyház" természetesen nem létezik, ahogy egyetlen *„európai és tengeren túli Buddhista Misszió"* sem. Ezek vagy Hetényi manipulációs kifejezései, vagy Kovács Z. hivatali előadó félreértései. Valójában csak a Western Buddhist Order (The British–American Buddhist Order)-ről lehet szó, amelynek részéről Robert Stuart Clifton 1953. október 20-án befogadta, beiktatta és felhatalmazta Hetényit.[32] Mindig túlzott az efféle oklevelek jelentőségét illetően. Ez a magyarországi buddhizmus történetében máig tartó betegség: relatív értékű külső meghatalmazások abszolutizálása. De egy ellentétes betegség is felütötte a fejét: az önállóskodásé és egyéni képzelgésé, minden szabályos leszármazás és felhatalmazás nélkül. A külső szabályosság és belső szabályosság témája oly hatalmas, hogy ez utóbbi például látszólagos szabálytalansággal és törvényszegéssel járhat együtt, anélkül, hogy teljesen megsértené a regularitás elvét. Ez olyan mélységű és komplexitású probléma, amivel nem foglalkozhatunk bővebben egy ilyen jellegű írás keretei között.

Akárhogy is történt, Hetényi 1957-re elérte a magyar Buddhista Misszió pénzügyi támogatását az állam részéről. Ezt nem annyira korabeli újságcikkek támasztják alá (*Népakarat* 1957. augusztus 9., *Érdekes újság* 1957. augusztus 17.), hiszen bármikor eszközölhette pozitív hírek közzétételét folyóiratokban, hanem mindenekelőtt helyettese, Rács Géza naplója. Ennek április 26-ai oldalán áll, hogy Hetényi Ernő 1957. június 1-jétől havi *„állami segélyt"* és *„dologi költségtérítést"* kapott az Állami Egyházügyi Hivataltól, 1200+300 forintnyi értékben.[33]

A fentebb idézett *„papi funkciókat"* fokozatosan kiszervezte, többnyire Rács Géza végezte azokat. Tanítani is egyre kevesebbet tanított. Tevékenysége főként adminisztrációból, nemzetközi kapcsolattartásból, hivatalos rendezvényeken való reprezentációból állt, amit utazásokkal együtt fokozatosan engedélyeztek neki. Legfontosabb, tudományosan is elemezhető, a magyar nyelv szempontjából egyenesen értékes tevékenysége keleti, főként buddhista fordításokból és szerkesztésekből állt.[34]

✣

Hetényinek természetesen beszámolási kötelezettségei voltak az Állami Egyházügyi Hivatal felé.[35] Rács személyes, de történeti értékkel bíró naplójából tudjuk, hogy rendre be kellett járniuk e hatósághoz és egyeztetni a Külügyminisztériummal.[36] Az „államvédelmi" szervek Hetényi pozíciója ellenére megfigyelés alatt tartották a magyarországi buddhistákat ügynökök útján. Látni

In Erfüllung der geistlichen Pflichten, die durch den Acharya des Ordens vom Arya-Maitreya-Mandala, dem Ehrw. Lama Anagarika Govinda durch Weihe und Urkunde auf mich übertragen wurde, erlasse ich folgende feierliche Verfügung:
Am Vollmondstage des Monats März 1953 wurde im Andachtsraum des Westl. Ordens vom Arya Maitreya Mandala dem Upasaka Hetényi-Heidlberg Ernő durch ein feierliches Pūjā die Würde eines Sthavira und die Kraft zu priesterlicher Funktion im Sinne des hl. Mandala erteilt. Der Upasaka Hetényi-Heidlberg Ernö ist berechtigt, den Ordensnamen Dharmakīrti als Ehrwürdiger Sthavira und Mitglied des Arya-Sthavira-Kula zu tragen, und gilt dem Ordensrat als Oberster Sthavira für die Volksrepublik Ungarn, wo er Brüder und Schwestern auf die hl. Ordensweihe vorbereiten wird. Der Segen der 3 Juwelen und des Hochehrw. Patriarchen mag auf ihm und seiner Arbeit ruhen zum Glück und Heil für alle Wesen.

Hetényi Ernő meghatalmazása mint buddhista tanító, pap, legfőbb magyarországi tanító és rendi tanácstag (Árja Maitréja Mandala, 1953)

fogjuk, hogy magát *„a Lámát”* is ellenőriztette a saját csoportfőnöksége (III/I.) a III/III-mal.

Az első ügynök – akinek Hetényi korai levéltári anyagai (MNL) után fennmaradt néhány jelentése (ÁBTL) – fedőneve Sándor László volt. Valós személyét nem sikerült azonosítani (Teleki János?). Mindez nem egy „ügynököz és” miatt érdekes – hogy ki volt besúgó, ki nem –, hanem hogy lássuk a magyarországi buddhizmus egykori működését, annak bizonyos részleteit, sajátosságait.

„1957. XI. 12-én délután ½6-kor Teleki János felkereste Fazekas László buddhista papot, kinek a lakásán van a buddhista könyvtár. (…)

Közben bejött X. Y. új hívő könyvekkel a hóna alatt. Teleki János ezt valahogy nem vette észre és tovább beszélt. Ekkor Fazekas László és N. N. erősen integetett a szemükkel, hogy Teleki János ismeretlen ember előtt vigyázzon a szájára. (…)

Ezután a beszélgetés témája teozófiai vonalra terelődött a buddhista magánkönyvtár helyiségében, amely egyúttal Fazekas László lakása is, a [Budapest] II. [kerület] Házmán u. 6. sz. a[latt]. E könyvtárban a figyelmes szemlélő sem talál politikai művet, brosúrát, csupán vallásfilozófiai könyveket, ámbár ezeknek 70–80%-a angol, francia és német nyelvű.”[37]

„Az ügynöknek [akit akkoriban szerveztek be] feladatul adtam a buddhistákkal való szoros kapcsolat kiépítését és a szervező tevékenységet kifejtő személyek felderítését.”[38]

Sándor László tizenhat hónappal későbbi jelentése tovább érzékelteti a Fazekas-féle könyvtári miliőt, ezért a teljes szöveget tanulmányunk mellé illesztjük.[39] Az ügynököt utána Raisz Sándorra állították, főként a politikai múltja és kiterjedt kapcsolatrendszere miatt. Raisz az első világháborúban tengerész, majd vezérkari tiszt, Ostenburg-Moravek Gyula különítményének tagja, szárnysegédje volt.[40] Három évet ült börtönben, de később is megőrizte nemzetiszocia-

lista beállítottságát és királypártiságát. Neves asztrológus volt, akinek szolgálatait olykor a kommunisták is igénybe vették.[41] A magyarországi Buddhista Misszióhoz lazán kapcsolódott, azonban a lakásán tartott térítéses óráira járt a Misszió oktatási intézményének (Kőrösi Csoma Sándor Buddhista Papi Szeminárium, majd Kőrösi Csoma Sándor Buddhológiai Intézet) számos hallgatója, akiket érdekelt az asztrológia. Sándor László megpróbálta feltérképezni Raisz Sándor politikai kapcsolatait, világi tagként belépett a Misszióba és a hallgatóiról is jelentett.[42]

A következő ismert ügynök fedőneve: Hajdú (Tárkányi Zoltán).[43] Beszervezésének alapja *„terhelő"* volt, vagyis valamilyen „köztörvényes" vétek alóli mentesülés miatt látta el megbízatását. Barátjára, László Andrásra állították rá, aki később, az 1970-es évek közepétől az 1980-as évek közepéig a magyarországi buddhizmus legkiemelkedőbb és legnagyobb hatású előadója volt.[44] Hajdú/Tárkányi az „Ifjú hungaristák" fedőnevű ügyben jelentett róla.[45] Erkölcsileg menthetetlenné teszi, hogy egyazon baráti kör tagja volt, amelyről ráadásul galeri típusú jelentéseket is adott. Mindennek következtében László András négy hónapi börtönbüntetésre ítélték 1961-ben, *„folytatólagosan elkövetett, a népi demokratikus államrend elleni gyűlöletre izgatás bűntettében"*.[46] Mindazonáltal az ügynek buddhista vonatkozásai voltak. Hajdú jelentett a magyarországi Buddhista Misszióval kapcsolatban is.[47] Így lehallgatták Hetényi Ernő[48] és Fazekas László telefonjait,[49] s bevetettek további ügynököket, például a Szende (azonosítatlan) és Hamvas Hédi (Hajdu Klára?) fedőnevűeket. A kapcsolódó levéltári anyagok feltárnak néhány dolgot a magyarországi buddhizmus hatvanas évek eleji történetéből: az ifjú László András buddhizmusáról,[50] Weöres Sándorék megjelenéséről a Misszióban,[51] a később híressé vált Molnár Sándor festő kapcsolódása is kiderül.[52] Néhány forrás található továbbá itt a buddhista oldalról méltatlanul mellőzött Fazekas László kapcsán,[53] aki a magyar irodalmi és könyvtárosi élet ismert alakja volt (*Válasz*, Országos Széchényi Könyvtár, Móra Kiadó stb). A dossziékból megtudhatjuk, ő volt az első, aki komolyan szóvá tette Hetényi belügyminisztériumi bekötöttségét. *„A legsúlyosabb veszély Hetényi. (…) Hetényi, Fazekas szavával ÁVH-s."*[54] *„Hetényiről Fazekasnak az volt a véleménye, hogy mindenre képes."*[55] A *„Láma"* 1960 végén ki is zárta a Misszióból. László András és mások tovább tartották vele a személyes kapcsolatot, amit Hetényi hevesen ellenzett, majd a magyar buddhisták fokozatosan elfelejtették korábbi súlyát.[56]

Az „Ifjú hungaristák" elnevezésű ügy után 1961. október 5-étől 1962. szeptember 16-áig felfüggesztették a magyarországi Buddhista Misszió világi tagozatának működését.[57] A megfigyelések és jelentések azonban a rendszerváltozásig tovább folytatódtak.[58] Dobosy Antalról a Csorba fedőnevű ügynök (Czajlik Péter)[59] jelentett 1965 és 1966 között, szintén politikai ügy kapcsán. Jelentéseiből érdekes kép rajzolódik a Dobosy-házaspár otthonában folyó találkozókról (zenehallgatások, politikai és nem-politikai beszélgetések), melyek a korabeli értelmiség életének tükrét nyújtják.[60] Buddhista vonatkozásban csak annyit tudunk meg, hogy 1965. szeptember elsején

> „Dobosy félrehívott és közölte, hogy szeretne velem valamiről beszélni. Kérdezte, ismerem-e Heidelberg, Hetényi Jánost [Hetényi-Heidlberg Ernőt], a Mo-i buddhista misszió vezetőjét. Mondtam neki, nem. Kijelentette, szeretne erről a kérdésről velem négyszemközt beszélni. Hetényi egy igen érdekes ember, aki szereti az ilyen múltú, intelligens embereket, mint amilyen én vagyok. És ő nem csak buddhizmussal foglalkozik. Ezt csak nekem mondja, Kolosnak ne szóljak egy szót

se. Szeretne egyszer erről velem négyszemközt beszélni majd, ha érdekel. Aztán mindjárt visszamentünk, nehogy észrevegyék a többiek, hogy mi félrehúzódtunk."[61]

E pusztán alkalmi említés két tényezőnek tudható be: a buddhizmus, ahogy ma, úgy többnyire akkor is, egy téma volt a sok közül az értelmiség általános eseteiben; a másik, hogy az ügynök feladata elsősorban Kolos Tibor és Urbán Béla politikai „izgatásának" vizsgálata volt az „Operatőr" fedőnevű ügyben. Urbán – aki máskülönben figyelemre méltó magyar festő – „hitlerizmusa" mellett Dobosy vagy Nemessuri Zoltán és Balaskó Jenő csak apropó és mellékszereplő volt a Belügyminisztérium szemében.

A magyarországi buddhizmus történetében nem ily mellékesek Vitéz János (Virág János) jelentései. Vitéz *„titkos megbízott"* volt.[62] Elég nagy kaliberű a maga műfajában, aki az „egyházi reakció" elhárításában is részt vett, egyebek között Zakar Andrásról, Serédi Jusztinián hercegprímás, majd Mindszenty József személyi titkáráról jelentve. Fontos sorokat írt a magyarországi buddhizmus huszadik századi története szempontjából:

„[Hetényi] szívesen összehozna a »kozmobiológiai« szakkör vezetőjével és ott előadást is tarthatok, de az anyagot »Neki oda kell adni«, mert ha Őt ellenőrzik, le legyen fedezve.

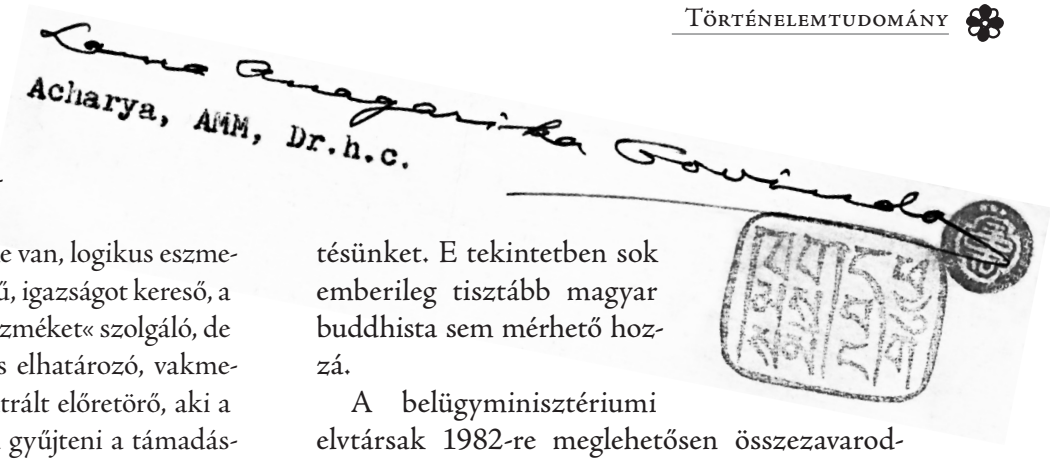
A beszélgetés közben igyekezett minden esetben tökéletesen biztosítani-fedezni a misszióra kötelező bejelentési kötelezettségét, pl. az előadások helyét, személyeit és a tárgyat illetően. Így elmondta, hogy ez nem más, mint a keleti tanokkal foglalkozó személyek nyilvános lehetősége e tanok elsajátítására és egyéb ehhez tartozó dolgok tanítására és megismerésére, *ő szinte a fő adminisztrátor szerepét tölti be, aki őrködik – mindennek és mindenkinek nyilvántartásba vételén*, a misszió fenntartásának és ügyvitelének tisztaságán és zavartalanságán. Hogy közben kik jönnek-mennek, ez harmadlagos tényező, ezek biztosítottak, *számára a kb. negyedszázada űzött szélhámosság, különc misztikus szerepjátszás, minden erkölcsnélküliség a jellemző."*[63]

Az ügynöki megbízott főként a John Károly vezette „Kozmobiológia" iránt érdeklődött, amely Rafael József szerint *„teljesen morbid elnevezés"*.[64] Bizonyos tekintetben Raisz asztrológiai óráinak folytatása volt a Kőrösi Csoma Sándor Buddhológiai Intézetben. Tudjuk, hogy a relatív érvényű igazságok gyakran abszolút érvényűvé növekednek az elménkben, kiszorítják a végső igazságoknak még a lehetőségét is. Vitéz/Virág a pszichologizálása ellenére azonban találó elemzését adta Hetényi személyiségének:

„Statust teremtő, erősen agresszívan célratörő, differenciáltan cselekvő, diplomata stílusra építő, de nyers eszközökkel operáló szellemiség, aki terveit önmaga tervezte, egyéni megoldásokkal, szívósan vitte keresztül. Az eszközeiben nem válogatós, morálisan álcázott – féktelen ösztönélet, primitív megszerzési és kielégülési reakciókkal.

Erős szenvedélyesség a másik nem irányában. A misztikumra építő, azt érdekeinek felhasználó-kiszolgáltató külső formai indítékokkal fejlesztő. Misztikus szerepekben tetszelgő, hiszékenységet kihasználó – amorálisan alkalmazkodó – olyan egyén, aki előre tudja, hogy követőit be fogja csapni, meg fogja téveszteni (…).

Egy passzivitásra épített vallást saját képére akar átalakítani, lázas semmittevéssel, a mai kor és a jelentkezők igényeinek megfele-

lően, mert tudja, hogy csak így tudja kielégíteni kettős értelemben vállalkozó partnereit. (…)

Igen jó kritikai érzéke van, logikus eszmerendszere, szigorú ítéletű, igazságot kereső, a cél érdekében »magas eszméket« szolgáló, de reálisan cselekvő. Gyors elhatározó, vakmerően vállalkozó, koncentrált előretörő, aki a hallgatásban is erőt tud gyűjteni a támadáshoz. Okos, érdekeit elővigyázattal, minden eszközzel védi. Igen jó szónok, aki előnyt kereső módszereivel tud érdekszerűen kombinálni, miközben baráti közvetlenséget igyekszik teremteni. Türelmetlensége, elhivatottságában való túlértékelt önértéktudata ezt sokszor elárulja. (…)

Sok ellenfelet szerző, legyőző, igen sokszor elutasító magatartás.

Értelme élénk, nyugtalan, világos, jó megfigyelő, művészi haj[lamú], keleties motivációkkal, széles körű érdeklődés. Kiváló nyelvérzékkel. (…) Fokozott tudásszomj, jó kifejező készség, tehetséges szellem. A testi erőfeszítés nélküli élet kedvelése. A mozgás és a szórakozás, társaság szervezése kedvelt nála."[65]

Vitéz/Virág 1954-ben találkozott először Hetényivel.[66] Az 1970-es években a III/I. kérte a III/III-at, hogy ellenőrizze általa.[67] A titkos megbízott szavaiban van ugyan túlzás, és felvethető, hogy *„a Láma"* megsejtette: az ellenőrzésére küldték. Ám amit a *„szélhámosság"*, *„szerepjátszás"*, *„adminisztrátor"* feladat stb. kapcsán mondott, ebben az esetben sem véletlen. Mindazonáltal fenntartjuk a korábban írtakat: Hetényit ezekkel együtt komolyan érdekelte a buddhizmus. Nemcsak részint jelentés célzatú szerkesztései (*A Buddhista Misszió tájékoztatója*, majd *A Kőrösi Csoma Sándor Intézet közleményei*), hanem fordításai is alátámasztják kijelentésünket. E tekintetben sok emberileg tisztább magyar buddhista sem mérhető hozzá.

A belügyminisztériumi elvtársak 1982-re meglehetősen összezavarodtak a különféle indiai hivatkozású neospirituális magyar csoportokat illetően. Nem nagyon tudtak különbséget tenni a hinduizmus és a buddhizmus között. Így megfigyelték Oláh Andor Életreform Klubját, *„jóga buddhista"* csoportjait is.[68] Ide sorolható Szikszai Judit (Köpeczi Edit)[69] jelentése, aki 1983-ban Utry András kapcsán jelentett Miskolcon.[70] Kaczvinszky Józsefre, a klasszikus indiai jóga legkiemelkedőbb huszadik századi magyar szerzőjére is irányult némi figyelem. Mellékelten közöljük a lakásáról készített ügynökrajzot.[71]

1986-ban Békés megyében Medgyesi Lajos (Kovács Mihály)[72] jelentett. Izgatta a hatóságot, hogy

> „a »Buddhista Misszió« budapesti központjából kapott egy levelet, melyben adakozásra szólítják fel a szentély elkészítésére."[73]

Egészen nevetséges, hogy a szocialista rendszer fő „fogaskerekei" mennyire féltek, mennyire mindent a saját kezükben akartak tartani, kontrollálni. Annyira, hogy párhuzamos módon a saját ügynökeiket is ellenőriztették partikuláris szubkultúrák és egyszerű, őszinte, érdeklődő fiatalok kapcsán. Ráadásul harminc év elteltével ezt írták:

> „Ellenőrizni az AEH-on [Állami Egyházügyi Hivatalon] keresztül, hogy engedélyezetten működik-e a Misszió."[74]

Elképesztő. Legalább harminc év kémkedése, szervezeti apparátusa, ügynökök bevetése, kellemetlen helyzetbe hozása, szerencsétlenek megnyomorítása mindkét oldalon, főként a megfigyeltekén, majd megjegyzik:

> „Az AEH titkárral történt konzultáció szerint a »Buddhista Misszió« engedéllyel végzi tevékenységét, nyugati támogatásban is részesülnek."[75]

E borzalmak után utolsó levéltári forrásként egy III/I-es feljegyzést idézünk 1987-ből:

> „Bizalmas forrásból tudomásunkra jutott, hogy dr. ifj. László András budapesti lakásán rendszeresen tart buddhista vallási összejöveteleket, szemináriumokat, s magát a magyar Buddhista Misszió tagjának adja ki.
>
> Nevezett korábban valóban részt vett a Misszió munkájában, onnan azonban antiszemita, fasisztoid nézetei miatt kizárták, magatartásáért bíróság előtt felelősségre vonták. Feltehetőleg jelenleg is ellenséges propagandatevékenységet folytat az összejöveteleken."[76]

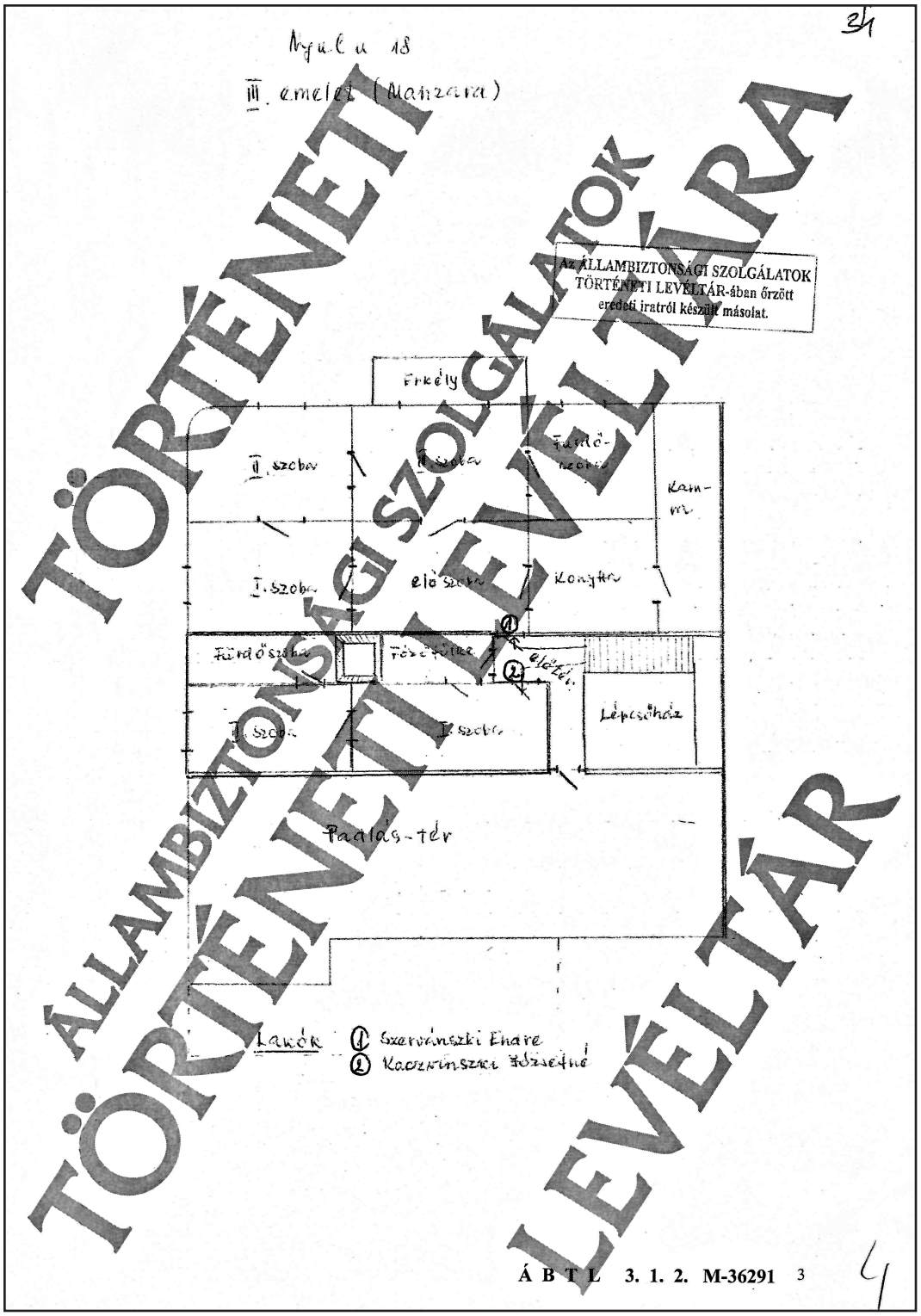
Egy jegyzetben már említettük, hogy László András 1983-ban kilépett a Buddhista Misszióból, egyúttal befejezte a tanítást a Kőrösi Csoma Sándor Buddhológiai Intézetben. Tehát kilépett, nem *„kizárták"*. Ráadásul az idézetben felemlegetett „ügy" huszonkét évvel korábbi. A feljegyzés szándékolt a politikai okkal kapcsolatban, ahogy azzal kapcsolatban is, hogy *„buddhista vallási összejöveteleket, szemináriumokat"* tart, *„magát a magyar Buddhista Misszió tagjának adja ki"*, mert már régóta nem csak buddhista előadásokat tartott. Valószínű, hogy e III/I-es irat *„bizalmas forrása"* Hetényi volt, aki, ki tudja, miért, később is László András után nyúlt, miközben 1961-ben még így reagált, nevetve: *„hallom, nyilaskeresztes pártot szerveztél"*.[77]

Az epizód több mint egyedi. A lázadás, a nonkonformizmus, a meg nem alkuvás, ami a szocializmusban még szimpatikus vagy egyenesen benső *imperativus* volt, ma már *„antiszemita, fasisztoid"*. Még csak el sem nézik.

✣

Mindez természetesen csupán néhány adalék a magyarországi buddhizmus hosszú és komplex történetéhez. A levéltári anyagok *nem* fő források egy szellemtörténeti kutatás esetében, amely jellegénél fogva eltér a történészi munkától, de önnön definíciója miatt annak sajátosságait is magában kell, hogy foglalja. Utóbbi miatt ember legyen a talpán, aki a magyarországi buddhizmus történetének írására vállalkozik.

Úgy tudjuk, idáig öt könyv jelent meg a témában. A jegyzetekben hivatkozott *Lángra lobbant a szikra* rövid életrajzokat tartalmaz,[78] olyanokét is, akik – a kötet alcíme ellenére – nem voltak *„a buddhizmus magyarországi meghonosítói"*. A *Magyar buddhisták* szintén értékes interjúkötet, tizenhét mai magyar buddhistával,[79] de többet tudunk meg belőle az interjúalanyok személyiségéről, mint a magyarországi buddhizmus történetéről. Két korábbi mű ambicionálta, hogy a hazai buddhizmus történetéről is szóljon: Farkas Attila Márton,[80] majd Kárpáty Ágnes tanulmánya.[81] Mindkettő (152 illetve 55 oldal) alapvetően szociológiai, kulturális antropológiai munka. *„Szubkultúrának"* tekintik a magyarországi buddhizmust, ami – ha vannak is ilyetén vonatkozásai – lényegében abszurd, *contradictio in adiecto*, mivel a buddhizmus egy magaskultúra, követőinek színvonalától függetlenül. Kárpáty valamivel több forrást dolgoz fel, és jóhiszeműbb. Farkas, főként az interjúiban, olykor kajánul nevetségessé teszi a magyarországi

Kaczvinszky József lakásáról készített ügynökrajz

gi buddhizmust, amelynek intézményes keretei között ma tanít.

A történeti szempontot Szathmári Botond vállalta fel nemrégiben megjelent, már hivatkozott könyvében.[82] Dicséretére több dolog szolgál. Egyrészt könyve alcímének megfelelően bölcs döntés volt csupán a *„rendszerváltásig"* vizsgálni a dolgokat, nem belemenni a magyarországi buddhizmuson belül akkortájt támadt ellentétekbe. Másrészt véget vetett annak a visszatetsző honi gyakorlatnak, hogy úgy A Tan Kapuja Buddhista Egyház(közösség) és Főiskola, mint a kései Buddhista Misszió véka alá rejtette a nyilvánosság előtt Hetényi kompromittált tevékenységét, hogy saját státuszát egy rosszul értelmezett szabályosság szerint védje.[83] Egyszerűbben fogalmazva: Szathmári feltárta Hetényi titkosszolgálati múltját,[84] amiről sokat lehetett ugyan hallani, de a TKBF és a BM valláspolitikai okokból – alkalmi megnyilatkozásokat leszámítva – évtizedeken át hallgatott. Harmadrészt igen-igen nehéz legalább ötszáz év magyar vonatkozású buddhizmus-történetet kezelni. A szerző nyolc nagyfejezetre osztott korszakolása a lehető legjobban sikerült: előtörténet; a buddhizmus megismerésének korszaka; a magányos útkeresők kora; a közösség első létrehozásának kísérlete; a külhonban megtalált buddhizmus; a *szangha* megteremtésének korszaka (részben Hetényi ideje); külföldről érkező buddhista közösségek; A Tan Kapuja Buddhista Egyház (és a korábbi Buddhista Misszió folytatódása).

„Mindez nem egy »ügynököz és« miatt érdekes – hogy ki volt besúgó, ki nem –, hanem hogy lássuk a magyarországi buddhizmus egykori működését, annak bizonyos részleteit, sajátosságait."

Itt azonban véget is érnek *A buddhizmus magyarországi elterjedésének korai szakasza* című könyv érdemei. Szathmári kiemel neveket, melyeket az imént felsorolt nagyfejezetek alá oszt. Közéjük kerülnek olyanok, mint Hollósy Simon, Mednyánszky László, Mokry-Mészáros Dezső, Vecsey Ferenc, a Magyar Teozófiai Társulat, Bicsérdy Béla és Alfonzó, akiknek önálló fejezetekként történő kiemelése semmi más célt nem szolgál, minthogy a magyar buddhisták idétlenül népszerűsítsék hazánkban a buddhizmust. E nagyszerű emberek ugyanis, szimpátiájuk ellenére, nem voltak kimondható módon buddhisták. Fejezetekként való szerepeltetésük teljesen indokolatlan, sőt bántó olyanokra nézve, mint Hollósy József, Lénárd Jenő, Rács Géza, László András, Horváth József és mások, akik valódi fejezeteket képeznek a magyarországi buddhizmus történetében. E problémán kívül, amikor Szathmári valóban történelmet ír (nagyjából a 89–126. oldalon), azt is eldugja különböző nevek alá, fejezetekbe illesztve. A forrásait nem jelöli meg, így például Szamosközi pályázati munkáját, ahonnan elég sokat merít, de egyetlen könyvészeti tételt kap csupán.

Mindenesetre lehangolóak a magyarországi buddhizmus történetének eddigi „feldolgozásai". Az alapprobléma, hogy nincs rendes, módszeres kutatás és ebből következően hivatkozások. Szóbeszédek és legitimációs törekvések vannak, szájhagyomány, popularitás és elszálltság egy-egy ellenőrizetlen „új információ" közlésétől. Azt például Szathmári sem tudná megmondani, honnan vette, hogy László Andrásnak *„egy időben Göncz Árpád (1922–1915) [így] volt a cellatársa."*[85] És nem beszéltünk még a kivitelről. Hogy A Tan Kapuja Buddhista Főiskola miért nem tudott a viszonylag jól dokumentált történetből és elég jó minőségű fényképekből összehozni egy keménytáblás albumot a magyarországi buddhizmus történetéről, rejtély.

Az említett alapprobléma annak a nem kellő tudatosítása, hogy egy szellemtörténeti kutatás esetében a fő forrást mindenképpen a korabeli

nyomtatott elméleti szövegek és kiadások képezik (ebben különbözik az általános történelemtudománytól). Nem a pletykák, meg a buddhista nevek, hanem a datált és konkrét alkotások. Át kell nézni és ki kell értékelni a Misszió *Bulletin*ját (*A Buddhista Misszió tájékoztatója*), *A Kőrösi Csoma Sándor Intézet közleményei* című periodikáját, a bennük található tanulmányokat, fordításokat és történeti adatokat, s más önálló missziós kiadásokat. Át kell tekinteni a szakdolgozatokat és a doktori értekezéseket is.[86] Ilyenkor ezek az elsődleges források. A rajtuk való elmélkedés, a bennük való elmélyedés a meghatározó minden komoly szellemtörténeti kutatás estében. A személyes visszaemlékezések, az interjúk,[87] a levelek és egyebek, amilyen a levéltári kutatás, csak ezek után következnek fontosságban. Mint történeti forrást, át kell nézni Rács Géza kiadatlan *Naplóját*, *Albumát* és *Tan. Dharma* című szöveggyűjteményét is.[88]

Sajnos olyan időket élünk, hogy ezekre a módszertani alapelvekre ma már fel kell hívni a figyelmet, és a teljesülésükre nem sok remény mutatkozik.

Jegyzetek

[1] Néhány példa található, közöttük orientalisták életrajzai, a következő kötetben: Kalmár Csaba (szerk.): *Lángra lobbant a szikra. Emlékkönyv a buddhizmus magyarországi meghonosítóiról*. Budapest, 2004, A Tan Kapuja Buddhista Egyház.

[2] Vona Gábor: *Átokból áldás. A turanizmus üzenete a 21. században*. Budapest, 2021, Vlog Influence, 115–116. o.

[3] László András: A magyar királyok Szent Koronájáról. In Baranyi Tibor Imre – Horváth Róbert – László András: *Kard, kereszt, korona. Tradicionális tanulmányok a magyarságról*. Debrecen, 2000, Lux Mundi Alapítvány, 12–13. o.

[4] Vö. Marco Pallis: Buddhista virágfüzér a Jagadgurunak. *Tradíció* évkönyv, 2005, 66. o. *„(…) a buddhizmus kinyilatkoztatás volt*, többek között *az indiai bölcsesség tolmácsolásának eszköze, hogy a nem indiai rasszok számára is hozzáférhető legyen"*. (Kiemelés tőlünk.)

[5] Frithjof Schuon: Az ősök tudománya, mítosza és jelentése. *Pendragon* (Debrecen) 8. sz. (1995) 73. o. Eredetileg uő: *Treasures of Buddhism*. Bangalore, 1993, Select Books, 177–178. o. (A szerző több könyvében megjelent.)

[6] *Galeotto Marzio könyve Mátyás király találó, bölcs és tréfás mondásairól és cselekedeteiről*. Budapest, 2002, Dekameron /Dekameron könyvek/, 31. fejezet.

[7] *Az Szent Barlám és Szent Jozafát királfi életéről való igön szép legenda mellyet kilömb-kilömb régi szent könyvekből szeretettel öszveszedögetött és görögül megírt vala az tisztölletös Damascenus János doktor. Fordíttatott magyar nyelvre az Legenda Aurea szerént névtelen author által*. Gyoma, 1982,[2] Kner /Monumenta literarum/.

[8] Magyar Nemzeti Levéltár (korábban Magyar Országos Levéltár) és Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. A továbbiakban: MNL és ÁBTL. Ez úton mondunk köszönetet mindkettő munkatársainak, akik lelkiismeretesen és szolgálatkészen segítették munkánkat.

[9] Egy online elérhető könyvtári részüket illetően lásd http://csoma.mtak.hu/hu/index.htm.

[10] Jelzetük: X 4962. Néhány forrás interneten is elérhető az MNL elektronikus adatbázisaiban.

[11] Lásd *Buddhista káté. Bevezetésül Gótamó Buddha tanához*. Az európaiak használatára összeáll. és jegyz. ell. Szubhádra Bhikshu. Ford. Hollósy József. Máramaros-Sziget, 1893, Mayer. És *Buddha-mondák*. Neumann Karl Eugen *Zwei buddhistische Suttas* című műve alapján. Máramaros-Sziget, 1896, Mayer-Berger.

[12] ÁBTL, 2. 2. 2., Hálózati nyilvántartások, „Pap Viktor".

[13] Titkosítva visszavonásig – áll még a kartonon.

[14] ÁBTL: Tájékoztató a leggyakrabban előforduló állambiztonsági szakkifejezésekről, rövidítésekről és kódokról. Fénymásolt segédanyag kutatóknak.

[15] A hírszerzés azonosítása a III/I-gyel, a belső elhárításé pedig a III/III-mal némiképp felületes részünkről, ahogyan a két csoportfőnökség között sugallt hierarchia is. Hetényi államrendőrségi-államvédelmi-állambiztonsági tevékenysége, mint látni fogjuk, legalább fél évszázadot felölelt. Ez alatt az idő alatt a Belügyminisztérium szervezeti struktúrája sokat változott. A csoportfőnökségek, az osztályok és a feladatkörök is. Az utóbbiak gyakran átfedésben álltak és a

szervezeti rend is módosult az évtizedek során. Olyannyira, hogy a népszerű III/III-as megjelölés nagyon sok esetben pontatlan. Az alább hivatkozott jelentéseknek sem mindegyike III/III-as vagy III/I-es.

[16] ÁBTL, 2. 2. 1., Op. Nyt., Hetényi Ernő EGPR-kartonja. (Az EGPR az Egységes Gépi Prioráló Rendszer, az állambiztonsági szervek elektronikus nyilvántartásának rövidítése. Egy korabeli, kezdetleges számítógépes rendszer, melynek adatai lekérdezhetőek.) Hetényi 1945-ben még Nietzsche-versek fordításait közölte, később már Marx *Tőkéjét* fordította.

[17] ÁBTL, 3. 1. 5., 11541/1. A jelentés 3. lapján: *„Lóránth György a múltban újságíró valamelyik délutáni lapnál. Hetényi Ernő v. politikai osztály vezetőjének természetes fia."* (Az ékezeteket és a nagybetűket javítottuk.)

[18] PRO = Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztálya (1945–1946), ÁVO = Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (1946–1948). Az ÁVH 1948-ban alakult. Az általában használt „ávós" így nem pontos kifejezés. (Mint fentebb láttuk, gyakran az „ügynök" és a III/III-as sem.)

[19] Kalmár Csaba (szerk.): *Lángra lobbant a szikra.* Id. kiad. 84. o. Szathmári Botond: *A buddhizmus magyarországi elterjedésének korai szakasza. A kezdetektől a rendszerváltásig.* Budapest, 2002, A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, 81. o. Rács Géza 1939-et írt a fenti eseménnyel kapcsolatban: *Magyarország és a buddhizmus. Doktori értekezés.* Budapest, 1959, Kőrösi Csoma Sándor Buddhista Papi Szeminárium. Kiadatlan gépirat, 141–142. o.

[20] Lásd az itteni 15. és 18. jegyzetet.

[21] MNL, XIX-A-21-C-ÁEH 75. tétel/1. sorszám, 164. doboz, Papp János: Tájékoztató, 1956. szeptember 1., 1. o. Bővebbet nem tudunk Hetényi 1945 előtti buddhista szervezkedéseiről.

[22] Uo. (A jelzett betoldáson kívül az ékezeteket és a központozást javítottuk.)

[23] Uo. Hetényi-Heidlberg Ernő levele, 1952. május 6. (A levél szövegét a mai helyesírási szabályoknak megfelelően korrigáltuk.)

[24] „Magyar" Alkotmány 1949. 54. § (1).

[25] Egyes megfogalmazások egyházalapítási szándékról is tanúskodnak.

[26] MNL, XIX-A-21-C-ÁEH 75. tétel/1. sorszám, 164. doboz, Harry E. Pieper (Buddhistische Gemeinde-Mission) levele, 1952. április 10. Hetényi Ernő fordítása.

[27] Árja Maitréja Mandala (1953. március); Propagation Bouddhique Mondiale, Centres Ljan-na (1953); The Western Buddhist Order (1953. október). Az okleveleket lásd az MNL hivatkozott dobozában. – Reynolds alaptalanul nevezi az Árja Maitréja Mandala rendet *„félig-meddig szabadkőműves közösségnek"* egyébként nagyszerű könyvében. (John Myrdhin Reynolds: *Önfelszabadítás a meztelen tudatosság látásmódja révén. Bevezetés a tudatunk természetébe.* Budapest, é. n., Bódhiszattva Kiadó/Sambhala Tibet Központ, 118. o.) Tudomásul kell venni, hogy az emberi gyarlóságokon túlmenve, normálisan sem szerveződhetnek és működhetnek a rendek ugyanúgy Nyugaton, mint Keleten.

[28] MNL, XIX-A-21-C-ÁEH 75. tétel/1. sorszám, 164. doboz, Hetényi-Heidlberg Ernő levele, 1953. május 8. (A levél szövegét a mai helyesírási szabályoknak megfelelően korrigáltuk.)

[29] Uo. Hetényi-Heidlberg Ernő levele, 1953. május 22.

[30] Uo. Papp János: Tájékoztató, a Minisztertanács elnöke Titkárságának, 1956. szept. 1., 1–2. o. (Az ékezeteket és a központozást javítottuk.)

[31] Uo. Kovács Z.: A Külügyminisztérium Tájékoztatási Osztályának, Erdei Ferencnének, 1954. november 1., 1–2. o. (Az ékezeteket és a központozást javítottuk.)

[32] Lásd a 27. jegyzetet.

[33] Rács Géza: *Napló. 1956–1974.* Kiadatlan kézirat. Rács Márta tulajdona. E napló előre nyomtatott napi oldalakból áll, melyeken különböző évekbeli rövid kéziratos bejegyzések következnek egymás alatt. Köszönetet mondunk Rács Mártának, hogy 2009-ben rövid időre a rendelkezésünkre bocsátotta.

[34] Hetényi műveinek, fordításainak és szerkesztői tevékenységének bibliográfiáit illetően lásd Szamosközi Krisztina: *A Buddhista Misszió történetéhez.* Kiadatlan pályázati munka. Budapest, 2010, A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, 206–214. o. Ezek megjelentetésében legnagyobb szerepe a sokak által méltánytalanul lenézett Horváth Józsefnek volt, későbbi utódjának az ÁMM rend élén.

[35] Azon kívül, hogy titkos munkatársként a Belügyminisztériumba is bekötött volt. Úgy tűnik, az Állami Egyházügyi Hivatalon és a Külügyminisztériumon kívüli kötelezettségekről korai „helytartói", Rács (Pest) és Fazekas László (Buda) csak később szereztek tudomást.

[36] Rács Géza: *Napló*. 1955. október 18-ai, október 21-ei, november 10-ei, december 9-ei, 1956. január 10-ei, január 17-ei, február 29-ei, május 16-ai, 1957. február 25-ei, június 6-ai, október 6-ai, 1958. március 6-ai, szeptember 24-ei, 1961. április 17-ei és 1971. május 20-ai, június 16-ai bejegyzések.

[37] ÁBTL, 3. 1. 2., M-39112/3 (H-15231 és 21.125 számú „Munka dosszié"), Sándor László 1957. november 22-én legépelt jelentése (november 18-án adta), 1. o.

[38] Uo. 2. o. Roskó Béla százados jelentésértékelése.

[39] ÁBTL, 3. 1. 2., M-39112/3, Sándor László 1959. március 7-én kelt, kézzel írt jelentése.

[40] Uo. Sándor László 1959. április 9-én kelt, kézzel írt jelentése. 1. o.

[41] Uo. Sándor László 1959. július 20-án legépelt jelentése (március 25-én adta). 1–2. o.

[42] Uo. Sándor László 1959. április 19-én és május 25-én kelt, kézzel írt jelentése. És Sándor László 1959. november 24-én legépelt jelentése (november 2-án adta). Raisz kapcsán lásd még Veszprémy Márton: Az asztrológusok és az állambiztonság. Asztrológiai élet az 1945 utáni Magyarországon. *Orpheus noster* (Budapest) 14. évf. (2022) 1. sz. 40–45. o.

[43] ÁBTL, 2. 2. 2., Hálózati nyilvántartások, „Hajdú". Valamint ÁBTL, 3. 1. 9., V-146927, Dési János: Összefoglaló jelentés az „Ifjú hungaristák" ügyében keletkezett hálózati anyagokból, 1961. szeptember 23., 1. o.

[44] 1983-ban kilépett a Buddhista Misszióból, de a későbbi előadásaira is jártak magukat buddhistának vallók.

[45] ÁBTL, 3. 1. 5., O-11525, O-11525/a és O-11525/b (1960. szeptember – 1961. szeptember). Az, hogy Hajdú olykor a saját személyét, Tárkányit is beveszi a jelentéseibe, ne tévesszen meg senkit.

[46] ÁBTL, 3. 1. 9., V-146927, A Budapesti Fővárosi Bíróság végzése, 1962. január 23., 1. o.

[47] Például ÁBTL, 3. 1. 5., O-11525/a, Hajdú 1961. január 31-én legépelt jelentése. Uo. 1961. február 8-án legépelt jelentése. Uo. 1961. február 9-én legépelt jelentése. Uo.1961. március 14-én legépelt jelentése. Stb.

[48] ÁBTL, 3. 1. 5., O-11525/b, (külügyminisztériumi telefon-lehallgatási) Jelentés, 1961. január 6. (Rögzítve 1960. december 27.) Uo. (külügyminisztériumi telefon-lehallgatási) Jelentés, 1961. január 14. (Rögzítve január 3.)

[49] ÁBTL, 3. 1. 5., O-11525/b, (külügyminisztériumi telefon-lehallgatási) Jelentés, 1961. január 7. (Rögzítve 1960. december 29.) Uo. (külügyminisztériumi telefon-lehallgatási) Jelentés, 1961. január 14. (Rögzítve január 2.) Fazekasról lásd még ÁBTL, 3. 1. 5., O-11525/a, Nagy Mózes: Feljegyzés, 1961. január 31-én.

[50] ÁBTL, 3. 1. 5., O-11525/a, Hajdú 1961. február 14-én legépelt jelentése (február 6-án adta) a Lászlóék lakásán tartott szemináriumon kapcsán, amikor még csak tizenkilencéves volt. 1961. április 6-án legépelt jelentése (március 20-án adta) ugyanott tartott buddhista szemináriumot érintve. Hajdú 1961. május 25-én legépelt jelentése (április 24-én adta) egy buddhista tankörről ugyanott, ahol a korábbiakhoz hasonlóan Hetényi, Rács Géza és Bartal József tanárok voltak jelen a hallgatókon kívül. Továbbá ÁBTL, 3. 1. 5., O-11525/b, Jegyzőkönyv ifj. Tárkányi Zoltán gyanúsított első kihallgatásáról, 1960. október 22., 3. o. *„László András buddhista felfogású, hisz a buddha állapotban. Szerinte a buddha állapot független a társadalmi rendszertől. Tudomásom szerint pap akart lenni."* (Beszervezése előtt hangzott el, a későbbi Hajdú ügynök részéről.)

[51] ÁBTL, 3. 1. 5., O-11525/a, Hajdú 1961. május 31-én legépelt jelentése (május 29-én adta). Weöres és Károlyi Amy jelenlétét László András kezdeményezte és az 1961. évi *vészákha* ünnepségen készült fényképek is dokumentálják.

[52] Uo. Kacsik Béla: Jelentés, 1961. február 9., 3. o. Molnár Sándor említésén túl e dokumentum fontos forrása a magyar buddhizmus huszadik századi történetének.

[53] Lásd például ÁBTL, 3. 1. 9., V-146927, Tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1961. október 3.

[54] ÁBTL, 3. 1. 5., O-11525/a, Hajdú 1961. június 23-án legépelt jelentése (június 10-én adta), 2. o.

[55] Uo. Hajdú 1961. június 5-én legépelt jelentése (május 31-én adta), 2. o.

[56] Nemcsak a buddhisták mellőzik méltatlanul Fazekast, hanem az irodalmárok is mélyen hallgatnak buddhizmusáról. *A megvallatott gyermekkor* című önéletrajzi műve (Budapest, 1965, Magvető /Új termés/) az 1945 utáni magyar szépprózа egyik csodálatos alkotása. Gondolati szépsége elképzelhetetlen lenne a szerző buddhista szemléletmódja nélkül. Rács 1963. november 21-ei naplójegyzete szerint később újra együttműködött a buddhistákkal és jógát oktatott.

[57] Rács Géza: *Napló*. 1961 és 1962. október 5-ei két bejegyzés.

[58] Ma is folytatódnak, csak más eszközökkel: internethasználat, telefonok stb. alapján. A jelentéseket most többnyire mi magunk írjuk internetes „közösségi oldalakon", emailben stb.

[59] ÁBTL, 2. 2. 2., Hálózati nyilvántartások, „Csorba Pál".

[60] ÁBTL, 3. 1. 2., M-24608.
[61] ÁBTL, 3. 1. 2., M-24608, Csorba Pál 1965. szeptember 24-én legépelt jelentése (szeptember 2-án adta), 5. o. (A betoldáson kívül a mai helyesírás szabályaihoz igazítva.)
[62] ÁBTL, 2. 2. 2., Hálózati nyilvántartások, „Vitéz".
[63] ÁBTL, 3. 1. 2., M-39112, Vitéz 1972. május 8-án kelt kézzel írt Jelentése, 3–4. l. (A betoldáson kívül a mai helyesírás szabályaihoz igazítva.) E dokumentum fontos forrása a magyarországi buddhizmus huszadik századi történetének. (Kiemelések tőlünk.)
[64] Szamosközi Krisztina: i. m. 109. o.
[65] ÁBTL, 3. 1. 2., M-39112, Vitéz 1972. május 8-án kelt kézzel írt Jelentése, 5–6. l. (A mai helyesírás szabályaihoz igazítva és a központosítást módosítva.)
[66] Uo. 2. l.
[67] Uo. 8. l. Szebeni (?) őrnagy iménti Jelentéshez fűzött „Értékelése" nyomán.
[68] ÁBTL, 2. 7. 1., NOIJ karton, Oláh Andor. Valamint NOIJ 1982, Hajdú-Bihar megye, 25. jelentés. (A NOIJ a Napi Operatív Információs Jelentés rövidítése. Megyei rendőrfőkapitányságok által készített jelentések is közéjük tartoztak, a III. főcsoportfőnökségen gyártottak belőlük összefoglalókat.)
[69] ÁBTL, 2. 2. 2., Hálózati nyilvántartások, „Szikszai Judit".
[70] ÁBTL, 3. 1. 2., M-41089, Szikszai Judit 1983. október 20-án legépelt jelentése (október 17–18-án adta), 2. o.
[71] ÁBTL, 3. 1. 2., M-36291, 34. kézzel számozott lap.
[72] ÁBTL, 2. 2. 2., Hálózati nyilvántartások, „Medgyesi Lajos".
[73] ÁBTL, 3. 1. 2., M-42074, Mócsa István: Jelentés, 1986. szeptember 28-án (az ügynök szóban, szeptember 26-án adta), 1. o. Valószínűleg a Bükkmogyorósd melletti, uszói Nyugati tanítvány-*sztúpá*ra vonatkozó adománygyűjtésről van szó.
[74] Uo. 2. o.
[75] Uo.
[76] ÁBTL 2. 7. 1., NOIJ/1987-III/1-3, Bogya János: Feljegyzés, Budapest, 1987. január 5. (Minimálisan javított szöveg a helyesírás mai szabályainak megfelelően.) További levéltári forrásokat illetően lásd még Szamosközi jegyzékét: 189–204. o.
[77] Szamosközi Krisztina: i. m. 77. o.
[78] Lásd az 1. jegyzetet.
[79] Kovács Gábor és Zsolnai László (szerk.): *Magyar buddhisták. Beszélgetések az énről, a gazdaságról és a társadalomról.* Budapest, 2020, A Tan Kapuja Buddhista Főiskola – Gazdaságetikai Társaság.
[80] Farkas Attila Márton: *Buddhizmus Magyarországon. Avagy az alternatív vallásosság egy típusának anatómiája.* Budapest, 1998, Magyar Tudományos Akadémia /Etnoregionális Kutatóközpont munkafüzetek 50/. Online: mek.oszk.hu/10700/10732/10732.htm. (A nyomtatott változat teljesebb.)
[81] Kárpáty Ágnes: *Buddhizmus Magyarországon. Avagy egy posztmodern szubkultúra múltja és jelene.* Budapest, 2001, Magyar Tudományos Akadémia /Etnoregionális Kutatóközpont munkafüzetek 76/. Online: mek.oszk.hu/00700/00728/00728.htm.
[82] Lásd a 19. jegyzetet.
[83] Egyetlen általunk ismert kivétel Végh József: Baktay Ervin és a Buddhista Misszió. In Kelényi Béla (szerk.): *Az indológus indián. Baktay Ervin emlékezete*. Budapest, 2014, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, 323–331. o. A szerző azon ritka esetek egyike, aki elvárja a magyar buddhistáktól a szabályosságot. Olykor az az érzésünk azonban, hogy ő ebben a tekintetben esik túlzásokba.
[84] Szathmári Botond: i. m. 82–83. o.
[85] Uo. 105. o. (Horváth József és László András egyébként kimaradt a Névjegyzékből.)
[86] Annál is inkább, mert mindezek legnagyobb részét Uherkovich László, A Tan Kapuja Buddhista Főiskola egykori tanára és könyvtárvezetője digitalizálta. (Bánfalvi András könyvtárosi erőfeszítéseit folytatva.)
[87] Interjúk tekintetében is Szamosközi Krisztina készítette a buddhizmus magyarországi története szempontjából legtartalmasabbakat. I. m. 53–135. o.
[88] A leánya, Rács Márta tulajdona mind a három.